

системи грантів у систему контрактів, яка посилює скорочення фінансової залежності громадянського суспільства від державної влади.

Констатовано що загалом, у країнах ЄС поступово відмовляються від формату засідань консультативно-дорадчих органів на користь онлайн-консультацій з громадськістю.

Ключові слова: Європейський союз, інститути влади, громадянське суспільство, громадянський сектор, державна політика, інтеграція, взаємодія.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток взаємовідносин громадянського суспільства та державних інституцій в Європі протягом своєї історії еволюціонував від протистоянь, ворожості, суперництва до встановлення партнерських відносин з метою вироблення нових механізмів консенсусної взаємодії. На сучасному етапі різні стартові умови, наявність або відсутність базових засад для розвитку суспільного простору, можливість реалізації потенціалу самоорганізаційних громадянських практик, рівень політичної участі вплинули на процес вироблення та реалізації стратегій розвитку громадянського суспільства різних країн. Якщо в Західній Європі розрив між державою та громадянським суспільством було зупинено виробленням ефективних стратегій їхньої взаємодії, створенням дієвої бази правових документів, удосконаленням і переносом акцентів на підвищення культурної складової, то для країн Східної та Центральної Європи процес побудови громадського сектору відрізнявся «навздогінним» характером створення політико-інституціональних умов, впливом культурного фактору, подоланням наслідків існування тоталітарних та авторитарних режимів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми взаємодії та взаємовідносини громадян і владних структур були об'єктом дослідження багатьох вітчизняних так і зарубіжних вчених. Серед них варто зауважити наступних: О. Белокурової, Т. Бельської, Р. Даля, І. Ібрагімової, М. Ільїна, О. Радченко, Н. Розенблюма, Ф. Рудича.

Різні аспекти політичної активності щодо взаємодії громадянського суспільства та державних інституцій розробляли такі вчені, як А. Дегтярьов, Г. Ділігенський, Л. Мілбрайт, Д. Ольшанський, О. Шестопал та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – проаналізувати зарубіжні практики у сфері управління та взаємодії інститутів влади та громадянського суспільства в Україні та можливість їх адаптації у вітчизняну модель взаємодії інститутів влади с суспільством.

Викладення основного матеріалу дослідження. Як відомо розбудова демократичної, правової, соціальної держави є ключовим та важливим пріоритетом, а реалізація надважливого стратегічного курсу на інтеграцію з Європейським Союзом – є кінцевою метою цього процесу, цьому сприяє також забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір, з метою утвердження загальноєвропейських цінностей та стандартів все це в свою чергу потребує формування інституційного середовища для становлення дієздатного та самодостатнього громадянського суспільства в Україні.

У різних країнах розвиток громадянського суспільства пов'язують із стратегіями або участі громадян, або зміцненням організаціями громадянського суспільства, або соціальним підприємництвом. Однак, ефективність реалізації концепції «розвитку громадянського суспільства» європейських держав зумовлюється, перш за все, наявністю широкої нормативно-правової бази. Її аналіз доцільно розглядати у діалектичному взаємозв'язку формування національної платформи розвитку громадянського суспільства (національний рівень) з унормуванням взаємодії між виконавчою і законодавчою владою наднаціонального рівня європейських інституцій та громадським сектором (наднаціональний рівень). Відтак, пошук та налагодження діалогу європейських представницьких та виконавчих органів та громадянського суспільства розпочався з усвідомлення необхідності офіційної розробки та унормування таких взаємовідносин.

Так, прийняття низки політичних документів, зокрема, «Відкритий та структурований діалог між Комісією та зацікавленими групами» (1992 р.), Зелена книга «Європейська соціальна політика – можливості для Союзу» (1993 р.), Біла книга «Європейська соціальна політика – рух в напрямку об'єднання» (1994 р.) Повідомлення Європейської Комісії «Про активізацію ролі громадських організацій і фондів в Європі» (1997 р.), Висновок Економічного і соціального комітету «Роль і внесок організацій громадянського суспільства в розбудову Європи» (1999 р.), Дискусійна книга «Комісія і неурядові організації: розбудова міцнішого партнерства» (2000 р.), Біла книга «Європейське врядування» (2001 р.), Повідомлення Європейської Комісії «Зміцнення культури консультацій і діалогу – Загальні принципи і мінімальні стандарти для консультацій, які проводить Європейська Комісія із зацікавленими сторонами» (2002 р.), Повідомлення Європейської Комісії «Про залучення та використання Комісією експертизи: принципи і настанови» (2002 р.), Директиви Європейської Комісії «Про оцінку впливу» (2005 р.), Зелена книга «Європейська ініціатива прозорості» (2005 р.), Повідомлення Європейської Комісії «План Д – щодо демократії, діалогу і дебатів» (2005 р.), Лісабонський договір (2007 р.) відкрили ряд нових можливостей для консультацій з громадськістю. Але якщо до 2000 р. діалог з громадянським суспільством розглядався через призму соціальної політики, то починаючи з дискусії «Комісія і неурядові організації: розбудова міцнішого партнерства» шляхи розвитку співпраці почали широко застосовуватись і в сферах щодо політики розвитку, прав людини, екології, захисту прав споживачів [24].

Згодом було вироблено мінімальні стандарти прозорості та визначення крайніх часових рамок для проведення консультацій, зобов'язання повідомляти про їхній результат, реагувати на отримані коментарі, створення єдиного місця доступу консультацій Комісії, обов'язковість висвітлення результатів консультацій в Інтернеті [1]. для всіх В травні 2006 р. з опублікуванням Зеленої Книги «Європейська ініціатива прозорості» було покладено початок дискусії з усіма зацікавленими сторонами стосовно підвищення прозорості консультацій з громадянським суспільством

та ролі лобістів і НУО в процесі прийняття рішень в європейських інституціях [10].

З метою полегшення контролю з боку громадянського суспільства за діяльністю ЄС додаткові вимоги до європейських інституцій щодо забезпечення відкритості, транспарентності та поширення інформації встановив Лісабонський договір. Прийняття цього документу забезпечило зобов'язання органів ЄС інформувати про свою роботу громадян, здійснювати публічне обговорення з ними усіх питань діяльності Євросоюзу, визнало за громадянами ЄС право на доступ до документації, дотримуючись визначеної для цього процедури.

Створення реєстру зацікавлених сторін-учасників таких консультацій, так званого Спільного реєстру прозорості (Joint Transparency Register) у 2011 р. дозволило розширити перелік не тільки фірм-лобістів зі списку 2008 р., але й юридичних фірм, неурядових організацій, дослідницьких інститутів та ін. організацій або осіб, які можуть здійснювати вплив на прийняття рішень у рамках Європейського Союзу. Прийняття цього документу відкрило нові можливості для підвищення активності громадянського суспільства в процесі вироблення рішень та для забезпечення максимальної прозорості процесу їхнього прийняття. Таким чином, підзвітність громадянського суспільства почала забезпечуватись дотриманням учасниками реєстру Спільного кодексу поведінки, а транспарентність – зобов'язанням останніх ідентифікувати себе як зацікавлених осіб [4].

Варто зауважити що згідно наукових досліджень основними функціями громадянського суспільства є: інтегральна, інструментальна, дистрибутивна, регулятивна, управлінська, комунікативна, нормативна, ціннісна, контролююча, функція протистояння, функція критичного відображення. Слушна думка про те що громадянське суспільство відіграє винятково важливу роль у суспільному розвитку та процесах взаємодії. Воно є надпотужним джерелом відновлення й гуманізації суспільства і держави. Одна з головних відмінностей держави від громадянського суспільства полягає в її здатності приймати закони

та інші нормативно-правові акти, можливості застосовувати заходи державного примусу на підставах, передбачених законом показано на Таб. 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика основних ознак громадянського суспільства та держави [9].

Громадянське суспільство	Держава
<ul style="list-style-type: none">✓ громадянська соціалізація індивідів, які розвиваються як особистості, як громадяни, що усвідомлюють свої потреби, інтереси, сприймають норми і цінності;✓ носієм громадянської соціалізації є, насамперед, особистість, що знаходить соціальну й цивільну активність.✓ права людини, що виступають основою громадянської соціалізації та визначають поле її можливостей;✓ самоуправлінська діяльність громадян, певною мірою незалежна від держави;✓ демократична правова держава, що виражає і захищає права;✓ реалізація волі людей громадськими засобами, обмеження незаконних зазіхань на їх волевиявлення з боку чиновницького апарату держави.	<p>Публічно-політична (державна) влада Суверенітет. Всеосяжність. Територія. Населення. Апарат примусу. Апарат управління. Видання нормативно- правових актів. Оподаткування.</p>

Щорічні звіти Європейського парламенту та Європейської комісії підтверджують ефективність та корисність існування такого формату взаємодії держави та громадян в нашій країні. Варто відзначити, що стабільність та прозорість громадського сектору, зростаюча залученість громадськості до розбудови стабільного громадянського суспільства підкріплюється рядом нормативно-правових документів Ради Європи. Серед таких виділяємо «Керівні засади розвитку та зміцнення НУО в Європі», «Рекомендації щодо правового статусу неурядових організацій в Європі», «Кодекс передової практики громадської участі в процесі прийняття рішень» (визначає головні напрямки поширення

стандартів активної громадської участі за межі ЄС, формує спільне загальноєвропейське розуміння побудови довіри між владою та громадянами), «Європейська Хартія активної громадянської позиції», «Хартія відповідальності НУО».

Взаємодія інститутів громадянського суспільства і держави має формуватися на європейських загальноприйнятих засадах, таких як взаємна співпраця, партнерство. Держава формуючи інституційно-правове середовище всебічно сприяє взаємодії та розвитку громадянського суспільства. Наприклад, своїм дієвим механізмом взаємодії яким є розробка стратегічних документів. Запропонований механізм розробки стратегії взаємодії громадянського суспільства включає вісім послідовних елементів, : аналітичний, визначення проблем, цільовий, створення умов, мотиваційний, результативний, моніторинговий, оцінюючий які показано на рис. 1.

Перший – аналітичний блок передбачає аналіз суспільних потреб та обґрунтування необхідності формування механізмів взаємодії та розвитку громадянського суспільства. А також аналіз поточного стану розвитку громадянського суспільства та виявлення тенденцій його взаємодії та розвитку. Вивчення та аналіз іноземного досвіду дозволяє виокремити інституції, які можна імплементувати у національну практику державотворення. Другий блок – проблемний – передбачає визначення проблем, на які спрямована стратегія. Другий блок – цільовий – передбачає визначення мети, яку планується досягти на етапі реалізації стратегії, а також визначення основних принципів.

Третій блок – мотиваційний – спрямований на розробку умов, які мають бути сформовані для досягнення мети визначеної у стратегії. До прикладу, це можуть бути передумови, що передбачають формування інституційних та організаційних умов, а також визначення процедур, механізмів, інструментів, засобів взаємодії громадськості.

Невід’ємним елементом розробки стратегії взаємодії та розвитку громадянського суспільства є блок, який передбачає формування мотиваційного механізму, обґрунтування фінансових джерел. Наступний блок передбачає визначення механізму реалізації.

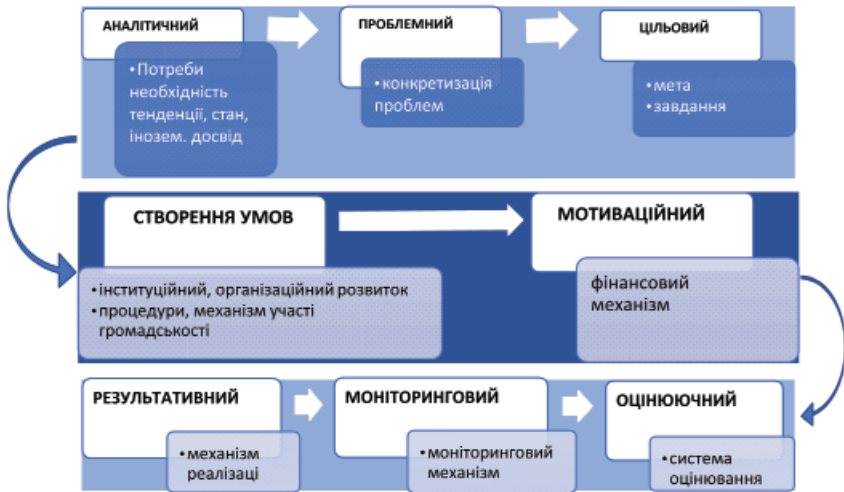

Рис. 1. Механізм розробки стратегії взаємодії громадянського суспільства

Завершальним, але не менш важливим є й такий що передбачає розробку механізму моніторингу та оцінки. Тож, даний механізм не є універсальним і може бути удосконалений під час нових наукових пошуків та досліджень.

Аналіз основних документів, що регламентують засади взаємодії громадянського суспільства та державних органів влади національного рівня, дозволяє виділити декілька характерних рис. Прийняття основоположного документу, пов'язаного з розвитком громадянського суспільства та сектору ОГС, відбувалось у різних стартових умовах і мало вигляд угод між урядом та ОГС (Велика Британія, Хорватія), парламентом та ОГС (Естонія), угод органів виконавчої та законодавчої влади та інституцій громадянського суспільства (Латвія), односторонніх стратегій, прийнятих урядом (Угорщина, Польща, Данія, Чехія) [14, с. 7]. Реалізація прийнятих документів щодо встановлення діалогу громадянського суспільства та держави на сучасному етапі забезпечується за допомогою різних технологій: політичні документи довгострокового характеру,

які виконують функції планів реалізації (Хорватія, Естонія, Угорщина та Польща) або деталізовані річні плани відповідальних осіб/органів (Чехія, Латвія, Велика Британія); «кодекси» щодо процедур фінансування (Велика Британія, Хорватія, Естонія); урядові програми, як-то фонди та фундації (Хорватія, Чехія, Данія, Угорщина, Естонія); програми зміцнення потенціалу та програми розвитку спільнот (Велика Британія); «оперативні програми», які фінансуються зі структурних фондів ЄС в якості складових національних планів розвитку країн-членів ЄС (Угорщина, Польща) [14, с. 7].

Таким чином, створена у відповідності до європейських демократичних стандартів правова база забезпечує прийняття вироблених правил і державними інституціями, і громадянським суспільством, дозволяє уніфікувати вироблення механізмів вирішення можливих конфліктів та подолання протиріч у розробці державних стратегій, сприяє підвищенню рівня свідомості громадян та коригує можливі відступи у дотриманні демократичних цінностей. Ефективність розвитку громадянського суспільства зумовлюється рівнем фінансової підтримки діяльності його інститутів, зокрема, неприбуткових громадських організацій. За допомогою оцінки джерел фінансових ресурсів можна визначити ступінь впливу держави на діяльність громадського сектору, готовності власне громадян сприяти розвитку ОГС, здатність громадських організацій до пошуку альтернативних джерел залучення коштів за допомогою новітніх технологій краудфандингу, краудсорсингу, фандрайзингу.

Аналіз схем фінансування ОГС в європейських країнах показав високий рівень залучення громадськими організаціями коштів у країнах стабільної демократії. При чому це характерно, як для країн з низьким показником частки державного фінансування (Великобританія), так і для тих країн, де фінансова участь держави є найвпливовішою (Німеччина, Данія). Так, у Швейцарії показник державних субсидій, спрямованих на підтримку громадського сектору у 2008 р. склав 58 %. Фінансування громадських організацій Великобританії з боку держави складає третину їхнього загального доходу, більша частина фінансування з державних

джерел розподіляється між організаціями, що працюють у сфері постачання соціальних послуг. За допомогою урядової програми «Grassroots Grants» благодійницькі організації Сполученого Королівства у за 2010-2013 рр. отримали понад 38 млн. фунтів стерлінгів [25]. У Німеччині частка державного фінансування діяльності громадських організацій складає 64,3 % від загального доходу громадських організацій. Проведене консалтинговою компанією Nordlicht Management Consultants GmbH у 2010 р. опитування членів самих організацій щодо фінансових ресурсів, з одного боку, підтвердило збереження пріоритетності державного фінансування у майбутньому; з іншого – актуалізувало збільшення значення пожертвувань у забезпеченні фінансової самостійності неприбуткового сектору та прогнозованість відносного зменшення ролі державних субсидій. Втім ця тенденція зберігається для 44 % організацій, для яких державна підтримка не є пріоритетним джерелом діяльності [37, с. 12].

Датські громадські організації отримують дуже великий обсяг фінансування з центрального бюджету у сфері міжнародного розвитку. У 2008 р. за каналами датських НУО було розподілено приблизно 1 млрд. крон (155 млн. євро) двосторонньої допомоги Данії [14, с. 43]. В Австрії в 2012 р. фінансові ресурси діяльності громадських організацій склали в цілому 510 млн. євро, з яких 65 % припадало на пожертвування [19, с. 23]. Побудова фінансової спроможності та стабільності громадянського суспільства країн Центральної та Східної Європи відбувається за допомогою залучення різних технологій, зокрема, грантових проєктів, державної допомоги, заключення контрактів тощо. Результати досліджень свідчать про наявність певних успіхів. Наприклад, за період 1999-2009 рр. Хорватія профінансувала 27543 проєктів ОГС і на потреби сектору було виділено понад 320 млн. євро. Лише у 2010 р. серед ОГС розподілили понад 65,3 млн. євро державних ресурсів. За даними дослідження, проведеного серед ОГС, які отримували у 2010 р. гранти з державного бюджету, майже 70 % ОГС поклались на бюджетне фінансування центрального, регіонального або місцевого урядових рівнів у якості головного джерела фінансування [20].

Громадські організації Чеської Республіки фінансуються з Державного бюджету та всіх місцевих бюджетів із запровадженням практики фінансування зі спеціальних фондів ЄС. Якщо в інших державах така допомога використовувалася для розширення можливостей органів місцевого самоврядування, то в Чехії частину цих коштів спрямували на підтримку розвитку громадських організацій. Позитивним кроком стала можливість профільних міністерств укладати довгострокові угоди з некомерційними організаціями. Так, державна підтримка розвитку громадських організацій Чехії з 2009 до 2013 рр. збільшилась з 10 176 626 тис. крон до 12 734 414 тис. крон [22].

Значним джерелом доходу для сектора громадянського суспільства Словаччини залишаються приватні пожертвування, хоча держава перераховує 2 % від податку на прибуток на потреби громадським організаціям. Так, у 2010 р. фінансова підтримка неприбуткового сектору Словаччини з боку корпорацій, приватних осіб та зовнішніх джерел склала близько 140 млн. євро [23, с. 81]. У Грузії джерела фінансування в основному обмежуються зовнішніми донорами і допомогою з боку фінансово спроможних приватних філантропів.

Сучасною тенденцією у відносинах державних органів та інститутів громадянського суспільства є трансформація системи грантів у систему контрактів, яка посилює скорочення фінансової залежності громадянського суспільства від державної влади. Наприклад, в Естонії держава підписує контракт з місцевими спільнотами, надаючи їм пріоритетну бюджетну підтримку, зокрема, для реалізації великих інфраструктурних проектів. Протягом останніх семи років постійно зростає використання таких фінансових інструментів, як краудфандинг (Crowdfunding). За допомогою його використання у 2011 р. (у всесвітньому масштабі) було залучено \$ 1,3 млрд., у 2012 р. – \$ 2,7 млрд. (з них близько 1 млрд. були зібрані в Європі), у 2013 р. – \$ 5,5 млрд., у 2014 р. приріст коштів склав 100 %. При цьому у кожному з цих випадків на країни Європи припадало 30-40 % залучених коштів [28].

Результати зростання економічного ефекту від реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства висвітлюються детально аналітиками Національного Інституту стратегічних досліджень, де вчені чітко виводять залежність створення ВВП на рівні 3-9% від результатів діяльності недержавних організацій (5 % у Бельгії, 7,9 % у Канаді). Доповідь детально розкриває вплив громадського сектора країн Європейського Союзу, в якому працевлаштовано від 4,4 % до 14 % працездатного населення; працює у 10 разів більше осіб, ніж у легкій промисловості, та у 5 разів більше, ніж у харчовій промисловості; який через громадські організації залучає утричі більше внутрішніх та зовнішніх інвестицій у соціальну сферу, ніж державні та комунальні установи соціального спрямування; який створив у світі понад 25 млн. оплачуваних робочих місць (найбільша транснаціональна корпорація створює 3,5 млн. робочих місць); 60 % представників якого (включно із волонтерами) зайняті у наданні послуг, із них – 40 % зосереджені на соціальних, медичних та освітніх послугах [13].

Окрім краудфандингу, сучасним механізмом самоорганізації громадян є краудсорсинг. Однією із перших держав, в якій його було використано, стала Ісландія, де політична криза 2012 р. спричинила необхідність конституційних змін. Уряд, врахувавши той факт, що 2/3 громадян були зареєстрованими користувачами мережі Facebook, відмовився від системи традиційного громадського обговорення, листування, телефонних опитувань, а запросив громадян внести пропозиції до проекту нової конституції через Facebook, Twitter, сервіси YouTube і Flickr. Протягом року громадяни Ісландії зробили близько 3600 коментарів і внесли 370 пропозицій щодо проекту конституції. Більше того, редакційні щотижневі засідання Конституційної Ради транслювалися в прямому ефірі на веб-сайті Ради, а також у Facebook.

Громадяни могли робити власні пропозиції, брати участь в онлайн-дискусіях, а також стежити за ходом засідань в режимі реального часу. Після такої ретельної підготовки проект нової конституції в ході референдуму підтримало дві третини громадян [17].

Таким чином, подібний краудсорсинг дозволяє максимально залучити потенціал громадського сектору для вирішення

політичних завдань. Характеризуючи стан розвитку громадянського суспільства в Європі необхідно виділити декілька тенденцій. По-перше, процес зміцнення демократичності інституційного клімату зберігається майже у всіх державах-членах ЄС з Центральної і Південно-Східної Європи. Дослідження Eurobarometer 2014 р. підтверджує високі показники розвиненості громадянського суспільства в країнах сталої демократії. Так, громадяни більше 15 країн, зокрема, Швеції (95 %), Данії (92 %), Нідерландів (81 %) вважають, що їхній голос має значення на національному рівні і можуть здійснювати вплив на владу [11, с. 69]. В цих країнах продовжується процес підвищення рівня обізнаності суспільства та розвиток його потенціалу, формування правового середовища для ефективної участі громадянського суспільства, пошук та вироблення нових форм взаємодії державних структур та інститутів громадянського, зокрема, через інституціоналізацію консультацій, діалог та співпрацю між громадянським суспільством і владою, формування культури участі через підвищення інформованості громадян та нарощування потенціалу громадянського суспільства.

Для держав з розвинутою демократією залишається характерним розуміння громадянського суспільства як рівноправного партнера у вирішенні соціально-економічних, гуманітарних і політико-правових завдань. Специфіка європейського типу функціонування громадянського суспільства полягає у визнанні та використанні з боку держави ресурсного потенціалу суспільства у наданні якісних та економічно ефективних соціальних послуг шляхом вироблення інноваційних підходів, поширенні благодійництва та надання адресної і оперативної благодійної допомоги; неполітичним, тобто без мети здобуття політичної влади, представленням та просуванням інтересів різних груп населення; участю громадян в ухваленні рішень і, як результат, забезпечення більшої ефективності цих рішень з огляду на врахування інтересів різних соціальних груп; здійсненням громадського контролю за владою та проведення ефективної боротьби із корупцією [8, с. 14].

Водночас проблеми функціонування сучасного громадянського суспільства в Європі пов'язані також із скороченням громадянського

простору, зокрема, звуженням простору для активної громадської участі, що викликане необхідністю подолання викликів, у тому числі і з тероризмом, екстремізмом, маргіналізацією нових груп, ісламофобії. Ця тенденція характерна не тільки для країн, які боролися проти репресивних або авторитарних урядів, але й для демократичних з давно існуючими традиціями в підтримку свободи слова. Серед причин цього явища виділяють, з одного боку, відсутність зацікавленості, особливо у країнах нової демократії або країнах, що знаходяться у перехідному стані, у реалізації громадянської активності. Уряди цих держав, запобігаючи змінам, стримують і не стимулюють участь громадян у державному житті. З іншого – скорочення громадянських свобод, зменшення суспільного простору виступає як відповідь на страх перед глобальною проблемою тероризму [27].

По-друге, хоча сектор громадянського суспільства і демонструє зростаючу силу і зрілість у багатьох країнах Європи, все ж продовжує зберігати нестійкість та нестабільність. Так, певні поліпшення у 2015 р. вдалось здобути Болгарії, громадянське суспільство якої демонструє позитивну динаміку у посиленні інституціоналізації участі громадян у політичному процесі; Чехії, новий уряд якої, незважаючи на протиріччя в правлячій коаліції, зміг відновити стабільність. У Словаччині поряд із негативними оцінками щодо концентрації власності на ЗМІ спостерігаємо позитивні зміни у судовій системі, що свідчить про можливість підвищення прозорості цієї системи в майбутні роки. Албанія поліпшила нормативно-правову бази щодо доступу до інформації та консультацій з громадськістю в законодавчому процесі. Активний розвиток та реальний вплив на уряд продовжують здійснювати громадські організації Грузії, правове середовище якої дозволяє громадянському суспільству працювати без утисків. Стабільність організаційного потенціалу та позитивну динаміку взаємовідносин громадського сектору та влади демонструє Хорватія. Сприятливе правове середовище та розгалужена інфраструктура сприяють поліпшенню партнерських відносин держава-громадянське суспільство в Чехії та Естонії.

У той же час поряд із результатами ряду країн, що демонструють зростання ролі і впливу громадських організацій, розширення можливостей для реалізації громадянських свобод, збільшення громадянської активності, підвищення прозорості та транспарентності політичного процесу тощо, залишається ряд проблемних питань, невіршення яких гальмує ефективність реалізації самоорганізаційного потенціалу громадського сектору. Так, показники країн перехідної демократії, які приєдналися до ЄС у 2004 і 2007 рр., щодо стабільності розвитку громадського сектору, знизилися на 0,25 балів за останнє десятиліття та зменшення впевненості громадян застосування свого впливу на вироблення політики розвитку держави. За даними дослідження «Nation in Transit» оцінка розвитку громадянського суспільства в Латвії, Чехії, Словаччині, Литві склала 1,75 балів, Польщі – 1,5, Словенії – 2,0, Україні – 2,25, Угорщині, Румунії, Сербії – по 2,5, Чорногорії – 2,75, Хорватії, Болгарії – по 4,0 Албанії – 3,0, Молдові – 3,25, Боснії та Герцеговині, Македонії – по 3,5, Грузії, Косово – по 3,7 балів [12]. А показники доповіді «Eurobarometer-2014» зафіксували впевненість у низькому рівні впливу на розвиток суспільства, яку відчують громадяни Литви (19 %), Італії (21 %), Латвії (22 %). Хоча в деяких країнах цей показник поліпшився: Румунії (32 %, +12), Словаччині (57 %, +12), Болгарії (40 %, +11), Ірландії (52 %, +11), Польщі (59 %, +11), Португалії (40 %, +8) й Іспанії (30 %, +7) [11]. Від’ємна динаміка розвитку громадянського суспільства в країнах Східної Європи пов’язана зі складністю стартових умов, наявністю радянського минулого, і пов’язаного з цим відношення громадян до своєї ролі у суспільстві. Звертаючись до досвіду побудови громадянського суспільства в країнах Вишеградської четвірки, необхідно зазначити зростання громадянської ініціативи в перше десятиліття після набуття країнами статусу незалежності. Так, Словаччина та Чехія, які почали практично з відсутності громадських організацій, у 2000 р. збільшили їхню кількість до 17 тисяч та 52 тисяч відповідно. Позитивну динаміку розвитку громадянського суспільства продемонструвала й Угорщина.

Найменшими досягненнями у зростанні організаційного потенціалу громадянського суспільства країн ЄС характеризувався розвиток польських громадських організацій (станом на 2000 р. існувало 32 тис. офіційно зареєстрованих організацій) [13, с. 10]. Такий темп кількісного зростання громадських організацій у цих країнах став показником тривалості процесу організаційного і структурного оформлення процесу інституціоналізації громадянського суспільства. Однак, з 2000-х рр. у розвитку громадянського суспільства в країнах Вишеградської четвірки посилилась тенденція до дистанціювання пересічних громадян, про що свідчив факт скорочення членства в громадських організаціях. Так, з 1995 р. до 2009 р. у Чехії суттєвим чином зменшилось представництво старшого покоління, традиційних груп інтересів населення з 48 % до 34 %, скоротилась чисельність членів профспілок з 10 % у 2002 р. до 3 % у 2009 р. [14]. Дослідження членської бази громадських організацій Польщі у 2011 р. продемонструвало цифру у 14,8 % приналежності респондентів, у той час як 85,2 % не належали до жодної [2]. Поряд із цим громадські організації Вишеградської четвірки почали втрачати довіру до громадян, що пов'язувалось з низьким рівнем інформованості громадян про сучасні процеси у суспільстві, громадською пасивністю; низьким рівнем соціального капіталу; незадовільним фінансовим станом; труднощами діалогу неурядових структур та представників державних структур; низьким рівнем організаційної культури; проблемами організаційного будівництва сучасної членської бази, недостатньо чіткими і справедливими правилами доступу до державних коштів громадських організацій тощо [18, с. 39].

Громадський сектор Східної Європи і сьогодні стикається з відсутністю досвіду і навичок співпраці з державними інституціями, недостатністю ресурсів (гроші, люди і мережі), невисоким рівнем членства та навичок співпраці в громадських організаціях. Сучасний стан розвитку громадянського суспільства відслідковується також завдяки статистичним показникам розвитку його інститутів. Так, збільшення кількості громадських об'єднань в країнах Східної Європи доводять позитивну динаміку

у формуванні самоорганізаційного потенціалу громадянського суспільства. Наприклад, в Польщі на сьогодні існує близько 83 тис. асоціацій та фондів. Хоча, для країни з населенням понад 38 млн. таке число є вельми помірним. Для порівняння в Словаччині з 5,5 млн. жителів зареєстровано більше 34 тис. НУО. В Угорщині, де населення становить близько 10 млн., налічується понад 66 тис. НУО. Більше того експерти відмічають, що близько однієї третини зареєстрованих організацій в Польщі, насправді, не існує [2]. За даними центрального реєстру Міністерства юстиції Болгарії наприкінці 2014 р. налічувалося понад 12 тис. організацій, що визначають себе як громадськими організаціями [26].

Таку ж закономірність помічаємо і для прибалтійських країн. Так, неприбутковий сектор Латвії станом на березень 2014 р. нараховував 18450 зареєстрованих НУО в країні. Близько 31 тис. НУО та фондів зареєстровані в Естонії, населення якої складає 1,3 млн. При цьому у 2012 р. 3 тис. з них було видалено з реєстру після неподання річних звітів щодо своєї діяльності. Такі міри дозволяють виокремлювати кількість дійсно існуючих громадських організацій [1]. Таким чином, сучасні статистичні показники дозволяють стверджувати про стабільні темпи та результативність інституційного розвитку громадянського суспільства європейських країн. При цьому ряд експертів продовжують наголошувати на необхідності якісного збільшення громадських організацій та їхнього впливу на вироблення політики як на державному рівні, так і на місцевому.

Для сучасного модерного високорозвиненого громадянського суспільства показником наявності потужного самоорганізаційного потенціалу громадянського суспільства є органічно стабільний розвиток волонтерського руху. Показники громадської залученості європейських країн свідчать про високий ресурсний потенціал громадянського суспільства до розвитку. Так, у Нідерландах у 2004 р. 38 % дорослого населення було задіяно у волонтерському русі. А до 2010 р. кількість волонтерів зросла до 44 %, що пояснюється, зокрема, і значною фінансовою підтримкою з боку держави [5]. 90 % респондентів Німеччини приймають участь у волонтерській роботі

неприбуткових організацій не менш ніж 1 раз на місяць, при цьому 35 % німців задіяні у волонтерській роботі один раз на тиждень. Масштабне дослідження волонтерського руху, проведене в 2012 р. у Австрії, показало, що приблизно 28 % населення приймає участь у добровільній роботі в різних організаціях [64, с. 23]. Серед найбільш активних волонтерів можна визначити також громадян Данії (43 %), Фінляндії (39 %), Люксембургу (35 %), Словенії (34 %). Серед країн нижче середнього показника залишаються Мальта (16 %), Іспанія (15 %), Греція (14 %), Румунія (14 %), Болгарія (12 %), Португалії (12%) і останнє місце займає Польща (9 %) [5, с. 26]. У 2013 р. 31 % населення Естонії були залучені в добровільній діяльності, зокрема громадських роботах, заходах культури і спорту [27].

Поштовх у розвитку громадянського суспільства та підвищення можливості впливати на процес формування політики громадяни європейських країн отримали з широким застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, а саме з розширенням доступу до Інтернету, розвитком соціальних мереж, створенням нових технологій та підтримкою з боку фондів ЄС та США. Ефективною технологією для покращення громадянської участі та соціального капіталу є використання онлайн-платформ для залучення населення до прийняття рішень. Наприклад, платформа «eOpinion» у Німеччині використовує інструмент «спільного бюджету», за допомогою якого здійснюється громадське обговорення муніципального бюджету та частина коштів витрачається на ідеї, підтримані більшістю громади. На естонському порталі «osale.ee» можна дистанційно брати участь у громадських та слуханнях у муніципальних органах влади.

Починаючи з 2011 р. в Латвії, створена двома молодими підприємцями інтернет-платформа, дозволила людям представляти політичні ініціативи і проводити збір підписів підтримки в режимі онлайн. Позитивною практикою підвищення громадської участі стала можливість включення такої ініціативи до порядку денного парламенту. Така ініціатива повинна відповідати таким умовам: бути розміщеною на платформі Mana Balss (My Voice) і отримати

підтримку більше 10 тис. підтримуючих [21]. З моменту запуску цього сайту, 12 ініціатив зібрали необхідну кількість підписів, а 7 з них стали законами після дебатів в Сеймі [2].

Уряд Македонії розробив три електронних платформи для залучення громадянського суспільства до процесу вироблення політики: e-Demokratija.mk., платформа ENER та Nvosorabotka.gov.mk. [15]. Загалом, у країнах ЄС поступово відмовляються від формату засідань консультативно-дорадчих органів на користь онлайн-консультацій з громадськістю. Традиційні практики встановлення діалогу громадськості та державних структур передбачають проведення громадського обговорення. Зокрема, Кодекс практики консультацій Великобританії закріплює таку обов'язковість. Для розвитку громадської участі через освіту та використання нових технологій в рамках реалізації стратегії Європейського Союзу «Партисипаторне громадянство» європейськими країнами здійснюється інкорпорація навчальних програм «активного громадянина» у систему середньої та вищої освіти. Прикладом таких програм є програма «Dream Citizen» («Громадянин Мрії») в Угорщині [6].

Високу ефективність та результативність використання самоорганізаційного потенціалу за допомогою соціальних мереж громадянським суспільством можна спостерігати на прикладі громадянської ініціативи «Санітарний день» у Фінляндії. Зміст її полягає у можливості надання непотрібним речам другого життя, організовуючи протягом одного дня при підтримці місцевої влади продаж або обмін останніх. Ініціатива, озвучена за допомогою Facebook, мала значну підтримку, як з боку місцевих жителів, так і місцевої влади. Робоча група підрахувала, що кількість бажаючих прийняти наголошуючи, що просте оприлюднення урядом інформації чи переговори із зацікавленими сторонами виключно для збору фактичних даних з певної тематики не можуть вважатися реальними консультаціями з громадськістю. У Німеччині загальновідомою є практика збільшення шансів проходження законопроекту у парламенті через відображення результатів громадського обговорення у пояснювальній записці

до нього. участь у цій акції досягла 3 тис. продавців. Така ініціатива засвідчила ефективність партнерства громадянського суспільства та держави: здатність громади до мобілізації та готовність влади стати партнером у реалізації актуальних питань міста [16].

Висновки. Можемо констатувати, що країнам Західної Європи вдалося створити дієздатну структуру для підтримки розвитку громадянського суспільства і стабільного діалогу між державою і громадянським суспільством. Процес розробки ефективних практик взаємодії між ними триває і понині, серед них поліпшення умов для більш ефективної співпраці, розробка і впровадження нових фінансових інструментів тощо. У всіх країнах Центральної та Східної Європи є загальне розуміння і визнання того, що громадянське суспільство є одним з найважливіших актором в розвитку співпраці з урядом. Серед проблем, які повинні вирішувати громадські організації в цих країнах залишається низький рівень загальної обізнаності населення щодо проблем глобального розвитку, їхня неготовність і низький потенціал для виконання актуальних завдань розвитку громадянського суспільства. Українське суспільство має чітко усвідомлювати що будь яка практична реалізація досвіду країн ЄС чи будь-яких інших це лише додаток до тих національних напрацювань які як теоретики так і практики мають активно реалізовувати за для суспільного блага всієї держави і громадянського суспільства.

Стаття надійшла до редакції: 08.05.20

EUROPEAN EXPERIENCE IN THE SPHERE OF INTERACTION OF THE STATE AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS

Oleksandr Shtyrov, PhD in Public Administration, Associate Professor, Institute of Public Administration, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine.

involve civil society in the policy-making process: e-Demokratija.mk., ENER Platform and Nvosorabotka.gov.mk.

It was stated that, in general, the EU countries are gradually abandoning the format of meetings of advisory bodies in favor of online consultations with the public.

Key words: *European Union, institutions of power, civil society, civil sector, state policy, integration, interaction.*

Received: 08.05.20

References

1. Akaiomova, A. V. (Ed.). (2012). Istorychnyi dosvid stanovlennia instytutiv hromadianskoho suspilstva v krainakh Yevropy [Historical experience of the formation of civil society institutions in European countries]. Kyiv : Foliant [in Ukrainian].

2. Balaban, R. V. (Ed.). (2013). Derzhava i hromadianske suspilstvo v Ukraini: poshuk kontseptsii spivpratsi : analit. dop. [The state and civil society in Ukraine: the search for the concept of cooperation: an analyst. ext.]. Kyiv : IPIEND im. I. F. Kurasa [in Ukrainian].

3. Batanov, O. V. (2015). Mistseve samovriaduvannia yak instytut hromadianskoho suspilstva: aksiolohichni ta ontolohichni aspekty [Local self-government as an institution of civil society: axiological and ontological aspects]. Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Pravo» – Journal of the National University «Ostroh Academy». Law Series, 1(11). Retrieved from <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15bovtoa.pdf> [in Ukrainian].

4. Danko, Yu. A. (2015). Astroturfinh yak instrument virtualnoi manipuliatsii ta politychnoi propahandy v umovakh informatsiinoi doby [Astroturfing as a tool of virtual manipulation and political propaganda in the information age]. Suchasne suspilstvo – Modern society, 2, 38–49 [in Ukrainian].

5. Derzhaliuk, O. Dynamika ta rozshyrennia spektru diialnosti hromadskykh orhanizatsii yak skladovi demokratyzatsii ukrainskoho suspilstva: Analitychna zapyska [Dynamics and expansion of the range of activities of public organizations as components of democratization of Ukrainian society:

Analytical note]. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May08Z03.htm> [in Ukrainian].

6. Kalinicheva, H. (2010). Yevropeyskyi tsyvilizatsiinyi vymir rozbudovy hromadianskoho suspilstva v Ukraini [European civilization dimension of civil society development in Ukraine]. Viche: teoretychnyi i hromadsko-politychnyi zhurnal – Viche: theoretical and socio-political journal, 22 (283), 2-4. Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy [in Ukrainian].

7. Karas, A. (2003). Filosofiia hromadianskoho suspilstva u klasychnykh teoriiakh i neklasychnykh interpretatsiiakh [Philosophy of civil society in classical theories and non-classical interpretations]. Kyiv-Lviv [in Ukrainian].

8. Korniiievskyyi, O. A. (2012). Metodolohichna rol kontseptu hromadianskoho suspilstva v politychnii modernizatsii Ukrainy [Methodological role of the concept of civil society in the political modernization of Ukraine]. Rozvytok vzaiemodii derzhavy i hromadianskoho suspilstva v konteksti vprovadzhennia yevropeyskykh pryntsypiv nalezhnogo vriaduvannia: mizhn. nauk.-prakt. konf. – Kyiv – Development of interaction between the state and civil society in the context of implementation of European principles of good governance: int. scientific-practical conf., 335-342. Kyiv: NIS [in Ukrainian].

9. Kovbasiuk, Yu. V. (2011). Entsyklopediia derzhavnogo upravlinnia [Encyclopedia of Public Administration]. (Vols. 1-8). Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. Kyiv: Vyd-vo NADU [in Ukrainian].

10. Krasnosilska, A. O., Latsyba, M. V., Voloshyna, A. V., Kuprii, V. O., Chermoshentseva, N. M., & Vashchuk, O. L. (2013). Derzhavna polityka sprianniia rozvytku hromadianskoho suspilstva : Metodychni rekomendatsii [State policy to promote the development of civil society : Methodological recommendations]. Kyiv : Ahentstvo «Ukraina» [in Ukrainian].

11. Kresina, I. (2007). Derzhava i hromadianske suspilstvo v Ukraini: problemy vzaiemodii [The state and civil society in Ukraine: problems of interaction]. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].

12. Kresina, I. O. (Ed.). (2014). Polityko-pravovi mekhanizmy zapobihannia separatyizmu v demokratychnomu suspilstvi [Political and legal mechanisms to prevent separatism in a democratic society]. Kyiv : In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].

13. Krytskaliuk, N. I. (2014). Instytualizatsiia hromadianskoho suspilstva yak osnovnyi kryterii demokratycheskoho rozvytku [Institutionalization of civil

society as the main criterion of democratic development]. *Visnyk KNUTSH. Filosofii. Politolohiia – Bulletin of KNUTSH. Philosophy. Politology*, 1(115), 61-64 [in Ukrainian].

14. Kuprii, V. Uchast orhanizatsii hromadianskoho suspilstva v protsesi vyroblennia derzhavnoi polityky [Participation of civil society organizations in the process of state policy development]. Retrieved from http://www.ipas.org.ua/doc/journal/2008/01/jpspm_2008_01_p045.pdf [in Ukrainian].

15. Latsyba, M. V. (Ed.). (2011). *Pravovi umovy rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini. Shcho potribno zrobyty? [Legal conditions for the development of civil society in Ukraine. What to do?]*. Kyiv.: Ahentstvo «Ukraina» [in Ukrainian].

16. Lypovska, N., & Pysmennyi, I. (2015). *Hromadianskyi dialoh yak forma vzaiemodii mizh vladoiu ta suspilstvom [Civil dialogue as a form of interaction between government and society]*. *Aspekty publichnoho upravlinnia. Teoriia ta istoriia publichnoho upravlinnia – Aspects of public administration. Theory and history of public administration*, 9 (23), 5–11 [in Ukrainian].

17. Matiichyk, A. V. (2015). *Polityko-kulturni chynnyky instytutsionalizatsii hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Political and cultural factors of institutionalization of civil society in Ukraine]*. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia – Bulletin of the Precarpathian University. Politology*, 9, 31-38. Ivano-Frankivsk: LIK [in Ukrainian].

18. Matiichyk, A. V. (2015). *Sotsialni merezhi yak zasib samoorhanizatsii hromadianskoho suspilstva [Social networks as a means of self-organization of civil society]*. *Politolohichni zapysky – Political science notes*, 2 (12), 70–80 [in Ukrainian].

19. Nesterovych, V. (2015). *Instytutsiine utverdzhennia elektronnykh petytsii v Ukraini v konteksti zarubizhnogo dosvidu [Institutional approval of electronic petitions in Ukraine in the context of foreign experience]*. *Viche – Chamber*, 22 (402), 18-23 [in Ukrainian].

20. Novoskoltseva, L. O. (2012). *Problema formuvannia hromadianskoho suspilstva v nezalezhnii Ukraini: monohrafiia [The problem of forming a civil society in independent Ukraine: monograph]*. Luhansk : Elton-2 [in Ukrainian].

21. Sofinska, I. (2012). *Hromadianske suspilstvo i pryntsyp subsydiarnosti: pohliad kriz pryzmu Yevropeiskoho Soiuzu [Civil society and the principle of subsidiarity: a view through the prism of the European Union]*. *Visnyk*

Lvivskoho universytetu im. Ivana Franka : zbirnyk naukovykh prats – Bulletin of Lviv University. Ivan Franko: a collection of scientific works, 56, 194-202. Lviv: Visnyk Lvivskoho universytetu im. Ivana Franka [in Ukrainian].

22. Sosnin, O. (2012). Informatsiino-komunikatyvna kompetentnist hromadianyna v protsesakh formuvannia hromadianskoho suspilstva [Information and communicative competence of a citizen in the processes of forming a civil society]. Viche: teoretychnyi i hromadsko-politychnyi zhurnal – Viche: theoretical and socio-political journal, 20 (329), 22-26. Kyiv [in Ukrainian].

23. Udoshkonalennia normatyvno-pravovoho zabezpechennia orhanizatsii hromadianskoho suspilstva u konteksti pidpysannia Uhody pro asotsiatsiiu... 10.01.2016 [Improving the legal framework for civil society organizations in the context of signing the Association Agreement...]. www.niss.gov.ua. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1702/2/5> [in Ukrainian].

24. Usachenko, L. Publichni konsultatsii yak skladova efektyvnosti vzaiemodii vitchyznianskykh ta hromadskykh struktur v konteksti mizhnarodnoho dosvidu [Public consultations as a component of the effectiveness of interaction between domestic and public structures in the context of international experience]. Retrieved from www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2008-4/R.../09u1mkmd.pdf [in Ukrainian].

25. Yablonskyi, V. M., Korniiievskyi, O. A., & Vozniuk, P. F. (2014). Hromadianske suspilstvo Ukrainy: suchasnyi stan i perspektyvy vprovadzhennia yevropeyskykh standartiv vzaiemodii z derzhavoiu [Civil society of Ukraine: current state and prospects of implementation of European standards of interaction with the state: zb. materials international. scientific-practical conf.]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

26. Zakirova, S. (2015). Efektyvnist systemy elektronnykh petytsii v Ukraini: analiz i zasterezhennia pershoho dosvidu [The effectiveness of the system of electronic petitions in Ukraine: analysis and reservations of the first experience]. nbuviap.gov.ua. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua> [in Ukrainian].

27. Zaslavska, O. (2013). Zasoby masovoi informatsii yak instrument politychnoi komunikatsii [Mass media as a tool of political communication]. Abstracts: XI mezhdunarodnii semynar «Relyhyia y hrazhdanskoe obshchestvo: mezhkonnfessyonalnii y etnycheskyi konflykty v usloviakh heopolytycheskoi konkurentsyy» – 11th international seminar «Religion and civil society:

interfaith and ethnic conflicts in the context of geopolitical competition» (pp. 59-63). Sevastopol : Veber [in Ukrainian].

28. Zelenko, H. I. (2015). Problema «vkluchennia» hromadianskoho suspilstva v Ukraini [The problem of «inclusion» of civil society in Ukraine]. Rehionalna polityka : zakonodavche rehuliuвання ta praktychna realizatsiia: materialy Pershoi Mizh nar.nauk.-prakt.konf – Regional policy: legislative regulation and practical implementation: materials of the First International scientific-practical conference, 384, 87-90. Kyiv-Ternopil : Aston [in Ukrainian].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Штиршов Олександр Миколайович: Чорноморський національний університет ім. Петра Могили: вул. 68 десантників 10, Миколаїв, 54003, Україна.

Oleksandr Shtyrov: Petro Mohyla Black Sea National University: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID.ORG./ 0000-0002-7627-3721

E-mail: bratislava@ukr.net

Ємельянов Володимир Михайлович: Чорноморський національний університет ім. Петра Могили: вул. 68 десантників 10, Миколаїв, 54003, Україна.

Volodymyr Yemelyanov: Petro Mohyla Black Sea National University: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID.ORG/0000-0002-2995-8445

E-mail: d_idu@ukr.net